

Araştırma Makalesi / Research Article

Osmanlı Devleti'nde Fitik Hastalığı (1789-1912)

Burak Kocaoğlu*

(ORCID ID: 0000-0002-0595-7229)

Gönderim Tarihi
(Submitted)

15.07.2020

Kabul Tarihi
(Accepted)

07.09.2020

Yayın Tarihi
(Published)

30.09.2020

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Kocaoğlu, B., "Osmanlı Devleti'nde Fitik Hastalığı (1789-1912)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/2 (2020): 815-840.

APA: Kocaoğlu, B. (2020). Osmanlı Devleti'nde Fitik Hastalığı (1789-1912). *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5 (2) , 815-840.

Öz

Osmanlı Devleti'nde başta beden gücü gerektiren mesleklerde çalışan kişilerde olmak üzere hemen hemen her meslek ve yaş grubunda fitik hastalığı görülmüştür. Bu çalışma, 1789-1912 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nde fitik hastalığına yakalanan kişilerin tedavisi ve sonrasında devletin sosyal yükümlülüklerini konu edinmektedir. Çalışmanın giriş bölümünde fitik hastalığından kısaca bahsedildikten sonra Osmanlı Devleti'nde kişilerin hastalığa yakalanma nedenleri yaşlılık ve iş kazaları merkezinde ele alınmıştır. Çalışmanın devamında ise fitik hastalığının tedavi edilmesinde tercih edilen tedavi yöntemleri üzerinde durulmuştur. Bu noktada tedavi yöntemleri cerrahi ve alternatif olarak iki gruba ayrılarak bu tedavi yöntemlerinin hastalar arasında tercih edilme durumu, hasta sağlığına etkisi, cerrahların hukukî sorumlulukları ve devletin tedavi yöntemlerine karşı tutumu gösterilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise hastalığın tedavi sürecinde ve sonrasında devletin sosyal yükümlülüklerinin neler olduğu konusu ele alınmıştır. Bu bölümde ilk olarak hastaların tedaviye alınmasında devletin sunmuş olduğu olanaklar üzerinde

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Kadirli Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türkiye, burakkocaoğlu06@gmail.com.

PhD.- Faculty Member, Osmaniye Korkut Ata University, Kadirli Faculty of Social Sciences and Humanities, Turkey.

durulmuş olup devamında ise tedavi sonrası sağlığına kavuşamayan kişilerin tekaüde ayrılması meselesi ve tekaüde ayrılma sırasında uygulanan prosedür ana hatlarıyla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fitik, Cerrah, Tedavi, Tekauđ.

Hernia Cases in the Ottoman Empire (1789-1912)

Abstract

Hernia cases have been observed in almost every job and age group in the Ottoman Empire especially in people working in professions that require body strength. This study discusses the government's social liabilities during and after the treatments of the people diagnosed with a hernia in the Ottoman Empire between 1789 and 1912. After mentioning the hernia shortly in the introductory chapter of the study, age and occupational accidents that are the reasons behind hernia in people in the Ottoman Empire are handled in the center. In the continuation of the study, the chosen treatment methods of treating hernia are deliberated. At this point, the treatment methods are split into two categories as surgical and alternative and the preference of these treatment methods among patients, their effect on the patients health, legal liabilities of the surgeons, and the attitude of the government against the treatment methods are shown. In the last chapter of the study, government's social liabilities during and after the treatment process of the disease are handled. In this chapter, the resources offered by the government are deliberated and afterward, the retirement issue of the people that have not healed after the treatment and the procedure applied on retiring are reviewed.

Keywords: Hernia, Surgeon, Treatman, Retired.

Giriş

Fitik hastalığını iç organlardan birinin vücudun zayıf bir noktadan çıkması ve deri altında şişkinlik yaratması olarak tanımlayabiliriz. Tıp dilinde heni olarak adlandırılan fitik hastalığı başta bel ve kasık olmak üzere boyun ve göbek bölgesinde görölmektedir. Osmanlı döneminde vücutta meydana geldiği bölgeye göre fitik-ı kebir (büyük fitik), fitik-ı kuzahiyye (iris-göz fitiğı), fitik-ı mağbeni (kasık fitiğı) ve fitik-ı muhtenik (boğuk fitik) gibi isimlerle ifade edilen¹ bu hastalık bazı Türk-İslâm tıp

¹ Ekmeleddin İhsanoğlu, *Suriye'de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastaneler ve Şam Tıp Fakültesi*, T.T.K., Ankara, 1999, s. 134.

kaynaklarında “debe” olarak da adlandırılmıştır.² Çalışma dönemimiz içerisinde halk arasında en sık rastlanan fitik hastalığı bel fitiği olmuştur. Bel fitiği, beldeki omur kemikleri arasında disk adı verilen kırıkdağların fitikleşmesi olarak ortaya çıkan bir rahatsızlıktır. Disklerin iç kısmında nükleus pulpozus adı verilen jöle kıvamında yumuşak bir bölüm ve bunun dışında anulus fibrozus adı verilen daha sert bir tabaka mevcuttur. Bu dış yapının bozulması neticesinde içerideki yumuşak yapının dışarıya doğru taşmasına fitikleşme denilmiştir. Fitikleşerek dışarıya taşan disk omurilik kanalı içinden veya yanından geçen sinirleri sıkıştırarak şiddetli ağrıya³ ve hareket kabiliyetinin azalmasına neden olmuştur. Bel fitiği dışında kasık fitiği da halk arasında sıkça görülmüştür. İnguinal herni olarak da bilinen bu fitik türünde karın duvarlarının zayıf olduğu bir noktadan bağırsak çıkarak ve şişkinlik yaratmıştır.⁴

Bu çalışmada fitik türleri bir bütün olarak ele alınmış olsa da ağırlıklı olarak bel fitiği örnekleri üzerinden çalışma şekillendirilmiştir.

Fitik Hastalığının Nedenleri

Fitik hastalığının ortaya çıkmasında birçok faktör etkili olmuştur.⁵ Bu faktörlerin başında ise yaşlanma gelmiştir. Bel ve boyunda bulunan diskler yaşlılığa bağlı olarak zaman içinde su kaybederek işlevini kaybetmeye ve akabinde bölgede fitik oluşmasına neden olmuştur. Çalışma dönemimiz içerisinde Osmanlı Devleti'nde devlete hizmet yükümlülüğü bulunan başta tımar sahipleri olmak üzere çeşitli görevde bulunan kişiler yaşlılığa bağlı fitik hastalığına yakalanmışlar⁶ ve devlete karşı yükümlülüklerini yerine getirememişlerdir.⁷ Bu noktada kişiler

² Esin Kahya, *Şemseddîn-i İtâkî'nin Resimli Anatomi Kitabı*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 1996, s. 214.

³ Ahmet Yıldızhan, *Bel Fitliği ve Korunma Yolları*, Fatih Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 15

⁴ Tabîb İbn-i Şerif, *Yâdigâr*, (Yay. Haz. Orhan Sakin-vd.) Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul, 2017, s. 578.

⁵ Ahmet Yıldızhan, *a.g.e.*, s. 20.

⁶ BOA. HAT. 15/639., H.1203 (M.1789), Teberdaran-ı Hassa Kethüdalığı'ndan tekaüde sevk edilen Musa Ağa ihtiyarlığı nedeniyle sefer-i hümâyundan affını istemiştir. Bunun üzerine kişinin yapılan muayenesinde fitik illetine müptela olduğu anlaşılmıştır.

⁷ BOA. C.SM. 142/7136., H.1212 (M.1797), Kuşhane-i Hümâyün emektarlarından olan ve 30 seneden fazla hizmet eden ve bu sürede fitik illetine müptela olan Mehmed adlı kişi hizmetine binaen durumuna merhamet edilip İstanbul Gümrük Mukataası malından

uzunca bir süre verilen görevi yerine getirdiklerini ancak ihtiyar ve alil (hasta) olmalarından fitik illetine müptela olduklarını, iş gücü tutmaya kuvvetlerinin yetmediğini⁸ bu sebepten vazifelerini layığıyla ifa edemediklerini beyan ederek ellerindeki gelir kaynağını kaybetmeden görevden aflarını talep etmişlerdir.

Fitik hastalığının bir nedeni de beden gücü gerektiren işlerden kaynaklı zorlanmalar⁹ ve yaşanan iş kazalarıdır. Günümüzde olduğu geçmişte de birçok kişi yaşanan iş kazaları neticesinde sakat kalmıştır. Çalışma dönemimiz içerisinde özellikle inşaat işiyle uğraşan kişiler yaşanan kazalar neticesinde fitik illetine yakalanmıştır.¹⁰ Bu noktada kazanın nerede ve nasıl meydana geldiği ayrıntılı bir şekilde belirtilip kaza geçiren kişinin ileriki yaşantısında iş tutup tutamayacağını tespiti yapılmıştır. Şayet kaza geçiren kişi fitik illetine yakalandıysa ileride beden gücü gerektirecek bir iş yapamayacağından ötürü mağdur olmaması için kişiye belirli bir oranda maaş ödemesi yapılmıştır. Misal olarak 1861 senesinde Harem-i Nebevi'de taşçılık yapan Mısırlı İbrahim Hammad adlı kişinin beline iskeleden kazaen ağaç düşmüştür. Kaza sonucu kişinin sakat kalıp fitik olmasından bu kişinin ileride hiçbir işe el veremeyeceği belirtilip kişiye münasip bir miktarda maaş bağlanması istenmiştir.¹¹

---

verilecek akçeyle tekaüde ayılmak istemiştir. Bu talep üzerine kişi mukataa malından yevmi 70 akçeyle tekaüde ayrılmıştır.

⁸ BOA. C.TZ. 25/1202., H.1205 (M.1791), Hüdavendigâr ve Aydın Sancaklarıyla Ulubad ve Ömer nam-ı diğer Çeribaşı olarak bilinen karyelerde 45.943 akçelik zeamete mutasarrıf olan Ali adlı kişi H.1197 senesine kadar seferlere katılmıştır. Bu tarihten sonra ihtiyarlığı ve fitik illeti yüzünden rükub ve nüzul edemediğinden her sene 9 nefer cebelü bedeliyesi olan 375 kuruşu ödemiştir. Ali adlı kişi şerh düşülerek tekaüde sevk edilmek istemiştir. Bunun üzerine yapılan muayene neticesinde kişinin fitik illetine müptela olduğu tespit edilmiştir.

⁹ BOA. AE.SMST.III. 139/10959., Üç ambarlı kalyonda kemer kaldırırken fitik illetine müptela olan marangoz İsmail'in İstanbul Gümrük Mukataası'ndan günlük 10 akçe ile tekaüde ayrılmıştır.

¹⁰ BOA. MVL. 328/3., H.1267 (M.1851), Maliye Nezâreti'nden Meclis-i Vala'ya gönderilen takirde, Ali adlı kişinin sırtında taş varken düşerek fitik illetine müptela olduğundan kişiye münasip bir miktar maaş verilmesi istenmiştir.

¹¹ BOA. A.MKT.MLV. 138/74.

İş kazası neticesinde sıklıkla fitik hastalığına yakalanan bir diğer meslek grubu da yangınlarla mücadele eden tulumbacıdır.¹² Sokakların dar,¹³ yapıların ağırlıklı olarak ahşaba dayalı ve birbiri ile bitişik olması ve yangına müdahale için yeterli miktarda suyun bulunamaması¹⁴ nedeniyle en ufak bir kıvılcım kısa sürede büyüyerek geniş bir alanı etkileyecek şekilde yangına dönüşmüştür. Yangınlara müdahale için gerek yapının dışında gerekse yapının içerisinde bulunan tulumbacıların üzerine düşen parçalar neticesinde tulumbacılar yaralanarak fitik illetine yakalanmıştır. Bu noktada fitik illetine yakalanan kişinin ileride iş güc tutamayacağı göz önünde tutularak kişiye merhameten ekmek parası adı altında maaş bağlanarak tekaüde ayrılmıştır.¹⁵ Çalışma dönemimiz içerisinde bu şekilde yaralanan ve fitik hastalığına yakalanan tulumbacılara genellikle İstanbul Gümrük Malından günlük 18 akçe maaş bağlanmıştır. Bu şekilde sabit bir gelir kaleminin bu iş için ayrılması bizlere yangınlara müdahale sırasında yaşanan kazaların ve fitik illetine yakalanan neferin çokluğunu göstermektedir.¹⁶

¹² BOA. C.SM. 51/2563., H.1217 (M.1802), Bostancı Ocağı Tulumbacı neferlerinden olan Selim adlı kişi harik (yangın) esnasında kaza geçirip fitik illetine yakalandığını belirtip haline merhameten kendisinin de önceler gibi Emtia Gümrüğü'nden yevmiye verilerek tekaüde (cerağ) ayrılmasını talep etmiştir.

¹³ İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar*, Alkım, İstanbul, 2007, s. 285.

¹⁴ Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hat-tı Hümayunları Nizam-ı Cedit 1789-1807*, T.T.K., Ankara, 1988, s. 103.

¹⁵ BOA. C.AS. 797/33772., H.1234 (M.1819), Bostâniyân-ı Hâssa Ocağı tulumbacı neferlerinden isimleri verilen altı kişinin Üsküdar'da çıkan yangına müdahale esnasında üzerlerine düşen parçalar yüzünden çeşitli yerlerinden yaralandığı belirtilmiştir. Bu altı neferden biri olan Hasan adlı kişinin bu kaza sonucu fitik illetine müptela olduğu belirtilmiştir. Bahsi geçen bu altı nefere İstanbul Gümrük malından günlük 18 sağ akçe nan (ekmek) parası verilerek tekaüde ayrılmaları istenmiştir.

¹⁶ BOA. C.AS. 805/34159., H.1237 (M.1822), Bostâniyân-ı Hâssa Ocağı tulumbacı neferlerinden İsmail adlı kişinin yangına müdahale sırasında yaralanması neticesinde İstanbul Gümrük malından yevmi 18 sağ akçe nan (ekmek) verilerek tekaüde ayrıldığı belirtilerek bundan sonra Bostâniyân-ı Hâssa Ocağı tulumbacı neferlerinin yangına müdahale sırasında yaralanması sonucu İsmail adlı kişi gibi tekaüde ayrılmasının kabul gördüğü ifade edilmiştir. Bunun akabinde tulumbacı neferinden Salih adlı kişinin yangına müdahale sırasında yaralanarak fitik illetine müptela olduğu belirtilerek, artık iş tutacak kudretinin kalmadığı belirtilen gelir kaleminden ödenmek üzere 18 sağ akçe ile tekaüde ayrılması yönünde Bostancıbaşı'nın talebi olmuştur.

Fitik illeti çeşitli sınıflarında bulunan askerlerde de ortaya çıkmıştır.¹⁷ Kimi zaman topçuluk gibi vücudu devamlı sarsan bir görevi ifa eden kişide¹⁸ uzun yıllar sonunda fitik ortaya çıksa da bazen görev¹⁹ veya operasyon esnasında yapılan ani bir hareket veya müdahale neticesinde de fitik ortaya çıkmıştır. Bu duruma örnek vermek gerekirse, 1869 senesinde Bosna Vilayeti'nde Zabtiye Alayı 1. Taburundan Süleyman Ağa'nın Saray Kazâsı'nda ortaya çıkan eşkıyanın ele geçirilmesi sırasında çatıdan atlayarak fitik illetine müptela olduğu belirtilmiş ve bu sebepten kişinin tekaüde sevk edilmesi istenmiştir.

Cerrahi Tedavi Yöntemleri

Osmanlı Devleti'nde fitik tedavisinde kullanılan en etkili yöntem cerrahi operasyondur. Günümüzdeki operasyonlara kıyasla küçük çaplı olsa da dönemin imkanları dahilinde bu operasyonlar oldukça acı verici olup²⁰ başarı oranı düşük seviyede kaldığından en son çare olarak cerrahi operasyona başvurulmuştur.²¹ Ancak fitik ağrısına dayanamayan kişiler²² bütün riskleri göze alarak dönem için yüksek sayılabilecek rakamlar ödeyerek operasyon yaptırmışlardır.²³ Darüşşifa veya bir

¹⁷ BOA. BEO. 840/62955., R.1312 (M.1896), görev esnasında fitik hastalığına yakalanan Jandarma taburu süvari neferinden muhreç Dağıstanlı Hüseyin b. Osman'a münasip bir miktar maaş bağlanması istenmiştir; BOA. AE.SMHD.II., 32/1981.

¹⁸ BOA. C.BH. 17/807., Patrona kalyonunda yirmi seneden fazla süredir topçuluk yapan Mustafa adlı kişinin topun şiddetinden dolayı fitik illetine yakalandığından tekaüde ayrılmak istemiştir. Sercerrah tarafından yapılan muayene neticesinde Mustafa'nın sağ tarafında fitik olduğu tespit edilmiştir.

¹⁹ BOA. AE.SSLM.III. 419/24009., H.1216 (M.1802), Filika-i Hümâyün'da Piyade-i Hümâyün Başeskisi olan Seyyid Ahmed'in Üsküdar tarafından Kavacık binişine giderken sağ tarafında fitik çıkmasından dolayı kişiye İstanbul Gümrük malından günlük 80 sağ akçe ihsan olunmuştur.

²⁰ Miri Shefer Mossensohn, *Osmanlı Tıbbi Tedabi ve Tıbbi Kurumlar 1500-1700*, (Çev. Bülent Üçpunar), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 77.

²¹ Nuran Yıldırım, *14.Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar Hastaneler Kurumlar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 18.

²² BOA. A.MKT.MLV. 43/12., H.1267 (M.1851), Bozok Sancağı'na bağlı Kızılkoca Kazası'nda yaşayan Mehmed'in fitik hastası olduğu, arada sırada sancı tutarak rahatsız olduğu bu sebepten kendi kendini yaralayarak öldüğü bildirilmiştir.

²³ Halil Sahillioğlu, "Üsküdar'ın Mamure (Cedide) Mahallesi Fitik Cerrahları", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, 4 (1998), s. 64.

dükkanında usta çırak ilişkisiyle yetişen²⁴ cerrahlar tarafından yapılan bu operasyonlarda²⁵ omurga kısmı açılarak gerekli müdahale yapılmış²⁶ olsa da kimi zaman çeşitli aletlerle fitik olan bölgenin dağlanması yoluna gidilmiştir.²⁷ Ancak dağlama yöntemi başta olmak üzere açık cerrahi operasyonlarda hastanın sinirlerine zarar verilerek hastanın sakat bırakıldığı durumlar olmuştur.²⁸ Bu noktada Türk-İslâm tıbbına ait eserlerde bel omurgaları ve üzerinden geçen sinirlerin vücudun hangi uzvuyla bağlantılı olduğu²⁹ yönünde bilgiler ve çizimler yer almış³⁰ olsa da yapılan operasyon sırasında kişilerin sinirlerine zarar verilmesinin önüne geçilememiştir. Operasyon sonrası hastanın sakat kalması veya hayatını kaybetmesi nedeniyle operasyonu gerçekleştiren cerrahlar, hastanın kendisi veya varisleriyle davalık olmamak³¹ için hastalardan operasyon öncesi rıza senedi adı verilen bir belgeyi almışlardır.³² Hastanın ağzından hazırlanan rıza senetlerinde hastanın adı belirtildikten sonra hastanın fitik illetinden kurtulmak için tedaviye ihtiyaç duyduğu bu sebepten bahsi geçen cerrah tarafından ameliyatın icra edileceği, şayet ameliyat sonrasında sakat kalma veya ölme gibi durumlarda varislerinin veya başka bir kişinin cerrahi dava etmeleri halinde davanın hakim nezdinde kabul edilmemesi istenmiştir.³³ Kadı huzurunda hazırlanan bu senet sayesinde cerrahlar olumsuz operasyonların hukukî boyutundan kurtulmuşlardır.

²⁴ Namık Kemal Kurt, "Şanîzâde Mehmed Ataullah Efendi'nin Kânûn'î-Cerrâhîn Adlı Kitabının İncelenmesi", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, 6, (2000), s. 239.

²⁵ Yasin Yılmaz, "Süleymaniye Dârüşşifâsı ve Tıp Medresesi", *Osmanlılar'da Sağlık*, (Ed. Coşkun Yılmaz-Necdet Yılmaz), Biofarma, İstanbul, 2006, s. 288.

²⁶ *Cerrâh-Nâme*, (Yay. Haz. Serdar Yavuz), Kesit Yayınları, İstanbul, 2013, s. 156.

²⁷ Osman Şevki Uludağ, *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*, T.T.K., Ankara, 2010, s. 19-20

²⁸ Jean Thevenot, *Thevenot Seyahatnamesi*, (Çev. Ali Berktaş), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 76.

²⁹ Mansur b. Muhammed b. Ahmed, *Kitab-ı Teşrihü'l-Ebdan Min e't-Tıb*, (Yay. Haz. Esin Kahya-Betül Bilgen), Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2008, s. 45-46.

³⁰ Esin Kahya, *a.g.e.*, s. 288-289.

³¹ Ahmet Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukûku Külliyyâtı Kamu Hukuku*, C.1, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2011, s. 520.

³² Osman Çetin-Mefail Hızlı-Asım Yediyıldız, "Osmanlı Kadı Sicillerinin Tıp Tarihi Araştırmalarındaki Önemi", *Osmanlılar'da Sağlık*, (Ed. Coşkun Yılmaz-Necdet Yılmaz), Biofarma, İstanbul, 2006, s. 323-324.

³³ Halil Sahillioğlu, *a.g.m.*, s. 60-61.

Zaman içerisinde tıp biliminin ilerlemesiyle fitik operasyonlarındaki başarı oranı eskiye oranla nispeten artmış ve ülke içinde³⁴ ve dışında başarılı fitik ameliyatları icra edilmiştir.³⁵ Fitik ameliyatı ve tedavisi noktasında başta Mekteb-i Tıbbiye³⁶ olmak üzere İstanbul'da bulunan hastaneler büyük önem arz etmiş³⁷ ve içerisinde Sultan II. Abdülhamid'in oğlu Şehzade Ahmed'in 1905³⁸ ve 1909 tarihlerindeki iki fitik ameliyatının da yer aldığı³⁹ birçok ameliyat başarıyla gerçekleştirilmiştir.⁴⁰ Taşra tabir edilen bölgelerde fitik ameliyatını icra edecek cerrah ve gerekli alt yapının olmamasından dolayı başta taşradaki devlet görevlileri olmak üzere maddi olarak yola çıkma gücüne sahip olan vatandaşlar fitik tedavisi ve ameliyatı olmak için İstanbul'a gelmiştir.⁴¹ Devlet görevlileri genellikle yıllık izin vakitlerinde İstanbul'a gelip ameliyatlarını icra ettirme⁴² arzusunda olsa da çoğu zaman fitik

³⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu, *a.g.e.*, s. 104-105.

³⁵ BOA. DH.EUM.5.Şb. 57/41., R.1334 (M.1918), Elmahruse yatının serçarkçısı Avusturya-Macaristan tebaası Mösyö Jozef'in Fitik ameliyatı olmak için Viyana'ya gitmesinde bir sakınca olmadığı başkumandan vekili tarafından bildirilmiştir.

³⁶ BOA. ZB. 347/39; BOA. ZB. 349/95.

³⁷ BOA. BEO. 1922/144145.

³⁸ BOA. Y.PRK.TKM. 48/60., H.1323 (M.1905), birçok senelerden beri fitik hastalığından muzdarip olan Şehzade Ahmed Efendi'nin icra edilen ameliyat ile sağlığına kavuştuğu ancak idrar problemi yaşadığı belirtilmiştir. Şehzade Ahmed'in tedavisinde yer alan Zambako adlı kişi tedavi sürecinde şu ayrıntılara dikkat çekmiştir. Ahmed Efendi'nin idrarının bulanık vaziyette olduğu ve yapılan tahlilde değerlerin normal olmadığı belirtilmiştir. Her 24 saatte bir idrar tahlilinin yapıldığı ve idrarın ikiye ayrılarak birbirilerinden haberi olmayan iki kimyagere gönderildiği ve iki kimyagerinde aynı sonuca vardığı, bunun ameliyat sonrası normal olduğunu ifade etmiştir. Tedavinin başarıya ulaşması için ilerleyen süreçte şehzadenin hareketlerine dikkat etmesi ve ameliyattan bir müddet sonra hafif jimnastik yapması ve ağır bir şeyler kaldırmaması tavsiye olunmuş ve hangi türden yemekleri tüketmesi gerektiğini belirtmiştir.

³⁹ BOA. Y.PRK.BŞK. 80/81., H.1327 (M.1909), Şehzade Ahmed Efendi'nin fitik ameliyatının başarılı geçtiği ve her geçen gün daha da iyi olduğuna dair haberin gazetede yazılması istenmiştir.

⁴⁰ BOA. BEO. 1933/144953.

⁴¹ BOA. DH.MUİ. 134/81.

⁴² BOA. MF.İBT. 395/44., R.1328 (M.1912), Sıhhiye Müfettişliği'nden Maârif Nezâret'ine gönderilen yazıda, Malatya Sancağı Merkez Livası Fehtiye Mektebi muallim-i evveli Hacı Ali Sıdkı adlı kişinin fitik illetine yakalandığı ve tatilden istifade ederek muhtaç olduğu ameliyatın icra edilmesi için İstanbul'a geldiği belirtilmiştir. Hacı Ali Sıdkı'nın 12 Ağustos 1328 tarihinde Cerrahpaşa Hastanesi'nde ilk ameliyata alındığı ve daha sonra tekrardan bir ameliyat daha geçirerek ve 27 Ağustos 1328 tarihinde taburcu edilmiştir. Doktor

ameliyatı olan devlet görevlisi izin süresince tam anlamıyla sağlığına kavuşmamış⁴³ ve ameliyat sonrası istirahat etmeleri için kişilere fazladan izin verilmiştir.⁴⁴

İstanbul'da yapılan ameliyatlar dışında bazı zamanlar İstanbul'dan taşraya fıtık ameliyatı icra edebilecek sağlık personeli gönderilmiştir. Gönderilen kişiler bölgede başarılı operasyonlara imza atabilirse bölge halkı şükran ve minnetlerini sunabilmek için onların taltif (nişan ve madalya vermek) edilmesini padişahıtan istemiştir. Bu duruma örnek olarak 1900 senesinde Konya halkının talebini verebiliriz. Konya'da fıtık-ı kebir illetine müptela olan pek çok kişi olduğu, bundan başka kulak ve boğaz hastalıklarının da hüküm sürdüğü bunlara müdahale edecek uzman bulunmadığından imkânı olan bazı kişilerin İstanbul, İzmir ve hatta ecnebi devlete tedavi için gittiği belirtilmiştir. Ancak bölgeye İstanbul'dan Yüzbaşı Midhat ve Hasan Bey adlı doktorların geldiği ve her ikisinin de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de yetişmiş olduğu ve burada gelen hastalara iyi davranarak birçok ameliyat gerçekleştirerek fukara ahaliyi ücretsiz bir şekilde tedavi ettiklerini bu sebepten onlara karşı kalplerindeki şükrandan ötürü taltif edilmesi Konya ahali tarafından II. Abdülhamid Han'dan rica edilmiştir.⁴⁵

Fıtık Tedavisinde Alternatif Yöntemler

Fıtık tedavisinde cerrahi tedavi yöntemleri dışında alternatif yöntemlere de başvurulmuştur. Bu yöntemlerin başında günümüzde de yaygın olarak kullanılan ve yetkili kişiler tarafından yapılırsa fayda sağladığı belirtilen bel çekme yöntemi gelmiştir. Bu tedavide fıtığı olan kişi tahta zemin üzerine yatırılarak aşağıdan ve yukarıdan çekilerek fıtık tedavi edilmeye çalışılmıştır.⁴⁶ Usta çırak ilişkisinde yetişen ve fıtıkçı olarak adlandırılan kişiler tarafından yapılan bu tedavi yöntemi Osmanlı Devleti'nde oldukça yaygın olup⁴⁷ bu noktada fıtıkçılık konusunda mahareti kanıtlanmış kişilere zanaatlarını icra edip halkı tedavi etmeleri

---

raporunda hastanın hastanede üç dört hafta daha istirahat etmesi yönünde tavsiye çıkmasının ardından Hacı Ali Sıdkı kendisine bir ay daha izin verilmesini istemiştir.

⁴³ BOA. ŞD. 521/46.

⁴⁴ BOA. ZB. 460/58.

⁴⁵ BOA. Y.MTV. 198/84.

⁴⁶ *Cerrâh-Nâme*, s. 161.

⁴⁷ Osman Şevki Uludağ, *a.g.e.*, s. 129.

için fıtıkçı karhanesi açma beratı verilmiştir.⁴⁸ Bu sayede halkın, yetkisiz ve maharetsiz kişilerin elinde sakat kalmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Fıtık tedavisinde bir diğer yöntemde bitkisel tedavidir. Osmanlı Devleti'nde insanlar dünyadaki düzenin doğada bulunan dört element olan toprak, ateş, hava ve suyun dengesi üzerinden açıklamışlardır. Osmanlı tıbbında insan bedeni ve sağlığı açıklanırken bedende bulunan ve hilt adı verilen dört vücut sıvısının dengesinin üzerinde durulmuştur.⁴⁹ Hilt olarak adlandırılan kan, safra, sevda ve balgam gibi dört vücut sıvısının azalması ya da artması neticesinde bedende hastalıkların ortaya çıkacağı düşünülmüştür. Vücuttaki hilt dengesinin sağlanması ve hastalıkların önlenmesi için beslenme şekline,⁵⁰ doğadaki bitki, maden⁵¹ ve minerallerden yararlanmaya önem verilmiştir.⁵² Bu noktada bazı bitkilerden hazırlanan ilaçlar ve yakılar fıtık hastalığının tedavisinde kullanılmış olup fıtık hastalarına özel diyet tavsiyelerinde bulunulmuştur.⁵³ Bitkisel tıba bu denli önem verildiği Osmanlı Devleti'nde fıtık hastalığını bitkilerden elde ilaçlarla tedavi ettiğini iddia eden ve bitkiden hazırlanan ilacın kullanım ruhsatının kendisine verilmesini isteyenler olmuştur. Devlet gelen talep doğrultusunda iddia edilen bitki ilacının fıtığa iyi gelip gelmediğinin testini yapma yoluna gitmiştir. Misal olarak 1902 (R.1318) senesinde, Aydın Sancağı İnebad Germencik Karyesi'nden Mihal Micorika (Ficorika) adlı kişi, merhum pederinin fıtık illetine müptela olduğunu, etibbanın tedavi edemediği fıtık illetini bir nebat (bitki) köküyle iyileştirdiğini iddia etmiştir. Kökün kullanılmasıyla şifa bulunduğundan, fıtık illetine iyi geldiği iddia edilen kökten bir miktarı içeriği konusunda gerekli açıklamaları yapılarak tahlil

⁴⁸ BOA. C.SH. 15/724. Cerrah taifesinden Yorgi veledi Papa İstrati'in fenn-i fıtığa mahareti olduğu belirtilip zanaatını icra etmesi için İstanbul'da fıtıkçı karhanesi açması için berat verilmiştir.

⁴⁹ Ayten Altıntaş, "Osmanlı Tıbbında Gül", *Osmanlılar'da Sağlık*, (Ed. Coşkun Yılmaz-Necdet Yılmaz), Biofarma, İstanbul, 2006, s. 77.

⁵⁰ Miri Shefer Mossensohn, *a.g.e.*, s. 54.

⁵¹ Tabîb İbn-i Şerif, Yâdigâr adlı eserinde fıtık tedavisinde mıknaş taşının kişilerin takkesine dikilmesini tavsiye etmiştir. Tabîb İbn-i Şerif, *a.g.e.*, s. 579.

⁵² Arif Bilgin, "Osmanlı Döneminde İlâç Yapımında Kullanılan Tıbbî Bitkiler", *Osmanlılar'da Sağlık*, (Ed. Coşkun Yılmaz-Necdet Yılmaz), Biofarma, İstanbul, 2006, s. 249

⁵³ Tabîb İbn-i Şerif, *a.g.e.*, s. 579-580.

edilmesi için numune olarak Tıbbiye Nezâreti'ne gönderilmiştir. Yapılan tahlil sonucunda kökün faydası anlaşılırsa bütün herkesin faydalanması noktasında imtiyazı kendisine verilmek üzere her tarafta dağıtmak için ruhsatname talebinde bulunmuştur. Bu ilacın hem ülke içinde hem de ülke dışında talep göreceğini bu sebeple hazineye de katkısı olacağından kendisinin ülkeye hizmet etmiş olacağını ifade etmiştir. Kişinin tahlil talebi üzerine verilen cevapta nebatın isminin tayini için her bir azasının mükemmelen görülmesine bağlı olduğu belirtilerek nebatın kök, çiçek ve tüm azalarıyla gönderildiği takdirde isim tayin kılınabileceği ifade edilmiştir. Bunun üzerine Mihail Micorika'dan bahsi geçtiği şekilde nebatın tüm azalarıyla göndermesi istenmiştir. Aydın Valisi Mehmed Kamil tarafından Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen 19 Teşrinievvel 1318 tarihli yazıda nebatın Temmuz ayında çiçek açtığından vakti geldiğinde çiçeğin bütün azasıyla gönderileceği bildirilmiştir.⁵⁴

Fitik tedavisinde bir yöntem de kaçık bağıdır. Emin olmamakla birlikte günümüzdeki kasık bağı veya fitik korsesinin karşılığı olan kaçık bağı, fitik tedavisinde kullanılmıştır.⁵⁵ Bu bağı hazırlama konusunda mahareti olan kişilere fahri kaçıkçıbaşı unvanı verilmiş olsa da belli bir ücret verilmesi konusunda karar çıkmamıştır. 1902 senesinde, Darülacezede müdürü tarafından Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen yazıda Darülacezede fitik illetine müptela olan birkaç hasta için kullanılan kaçık bağını meccanen (ücretsiz) yapan ve haftada bir olmak üzere Darülacezeye gelerek fitik hastalarını muayene eden ve fahri kaçıkçıbaşı unvanı verilen Ermeni Katolik Milleti'nden Aleksan Yadigar adlı kişinin Eski Zabtiye caddesi on dört numarada oturduğu belirtilerek bu kişiye bir miktar yol parası verilmesi talep edilmiştir. Verilen cevapta Aleksan Yadigar adlı kişinin diplomasının olmadığı ve belirtildiği gibi kaçık bağını meccanen vermeyip yalnızca sermayesini aldığı ifade edilerek kişiye yol masrafının verilemeyeceği belirtilmiştir.⁵⁶

Bu gibi alternatif tedavi yöntemleri dışında fitik hastalığını tedavi ettiğini iddia eden bazı kişilerde türemiştir. Bu kişilerin kullandıkları tedavi yöntemleri ilgili makamlar tarafından dikkatlice incelenmiştir.

⁵⁴ BOA. DH.MKT. 548/29.

⁵⁵ Kasık bağı, çıkan organı yerinde tutmaya sağlamaya yardımcı olmaktadır. Namık Kemal Kurt, a.g.m., s. 301.

⁵⁶ BOA. DH.MKT. 518/64.

Şayet tedavi yöntemlerinin içeriğinde mesnetsiz ve manasız ibareler mevcutsa bu tedaviyi yapan kişiler hakkında tahkikat yapılarak halkın sağlığını koruma yönünden adımlar atılmıştır.⁵⁷

Sosyal Devlet Anlayışı ve Fitik Hastalarının Tekaüde Ayrılması

Osmanlı Devleti'nde tam olarak günümüzdeki anlamıyla⁵⁸ olmasa da sosyal devlet anlayışı mevcuttur. Bu durum İslâm inancından kaynaklanan yardımlaşma kültüründen gelmektedir. İlk İslâm devletlerinden beri süregelen anlayışa göre devlet, vatandaşlarını Allah'ın bir emaneti olarak görerek⁵⁹ ister Müslüman isterse Gayrimüslim olsun kimseye muhtaç olmadan insan onuruna yakışacak bir şekilde yaşamasını sağlamak zorundadır. Bu noktada Osmanlı Devleti'nde fitik hastalığına yakalanan kişilere hayatlarını idame ettirmeleri için imkân dahilinde destek ve kolaylık sağlanmıştır. Bu anlayışının gereği ilk olarak fitik hastalığına yakalanan kişilerin sağlığına tekrardan kavuşması için gerekli olan tedavinin sağlanması konusunda gerekli alt yapının oluşturulmasına çalışılmış ve hastanelerde kişilerin tedavi ve ameliyatlarının icra edilmesine imkân verilmiştir.⁶⁰ Şayet fitik hastası olan kişinin maddi durumu tedaviyi karşılamaya yetmiyorsa devlet tedavi masraflarının karşılanması konusunda kimi zaman aksamalar yaşanmış olsa da gerekli maddi desteği sağlamıştır. Bu duruma örnek olarak Sadaret Mektubi Kaleminden Asım Bey'in ameliyat ücretinin verilmesini gösterebiliriz. 1902 senesinde Asım Bey'in Divanyolu'nda bulunan şifahanede fitik tedavisine başladığı ancak tam olarak iyileşme sağlanamadığından ameliyat olmasının gerektiği belirtilmiştir Ancak ameliyat parasını bulmakta aciz kaldığı belirten Asım Bey'e maaşına mahsuben 3.000 kuruş verilmesi talep edilmiştir.⁶¹

⁵⁷ BOA. DH.ŞFR. 206/96., R.1313 (M.1897), Hüdavendigâr Valisi tarafından Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen şifreli telgrafta Pazar günü zabıta memurunun odasına bırakıldığı ihbar edilen üç adet varak hakkında mütalaa edildiği, muhteviyatı mesnetsiz ve manasız ibareler olup fitik illetini tedavi etmek üzere köylerde dolaşan bir Rum tarafından gönderildiği belirtilmiş olup konu hakkında tahkikat yapılması istenmiştir.

⁵⁸ Cemal Hüseyin Güvercin, "Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye'de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi", *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 57/2, (2004), s. 89-90.

⁵⁹ Ziya Kazıcı, *Uçbeyliği'nden Devlet-i Aliyye'ye Osmanlı*, Kayhan, İstanbul, 2010, s. 19.

⁶⁰ BOA. BEO. 93/6957., R.1308 (M.1892), fakrûhal ve fitik illetine yakalanmış olan kişinin Gureba Hastanesi'nde tedavisine başlanması istenmiştir.

⁶¹ BOA. BEO. 1922/144145.

İlerleyen süreçte Asım Bey'in ameliyatı gerçekleştirilmesine rağmen istenilen miktarın gönderilmediği ve Asım Bey'in ameliyattan sonraki bir aylık tedavi sürecini tamamlayarak taburcu edileceği Maliye Nezâreti'ne bildirilerek istenilen miktarın gönderilmesi sağlanmıştır.⁶²

Sosyal devlet anlayışı doğrultusunda fitik hastalarının üzerindeki bazı yükümlülükler kaldırılmıştır.⁶³ Şüphesiz bu yükümlüklerin başında askerlik gelmiştir. Dönemin zorlu şartları altında askerlik görevini ifa etmek fitik hastaları için zor olacağından fitik hastalarının askerlik durumu ilgili makamlara sorulmuştur. Bu konu hakkında 1886 senesinde aralarında Adana, Suriye, Halep, Ankara ve Selanik'in yer aldığı 32 bölgeye gönderilen yazıda pederlerine yardım eden ve fitik illetine müptela olanların askerlik durumları hakkında uygulanacak esaslar bildirilmiştir. Askere alma usulüne göre belli bir yaş aralığında topal, çolak, kambur ve görme bozukluğu olanların askere alınmayacağı belirtilmiştir. Fitik illetine müptela olanların ise ilk olarak muayene edileceği ve muayene neticesinde iki gruba ayrılacağı belirtilmiştir. Fitik-ı sagir (küçük fitik) olarak ifade edilen ve gündelik hayatını çok fazla etkilemeyecek şekilde fitiği olduğu tespit edilen kişilerin askere alınacağı belirtilmiştir. Ancak fitik-ı kebir (büyük fitik) müptela olanların işe güce yaramayacak olduklarından askere alınmayacağı ifade edilmiştir.⁶⁴ Ancak yine de ilerleyen zaman içerisinde fitik hastası olanların askerlik durumu gündeme gelmeye devam etmiştir.⁶⁵

⁶² BOA. BEO. 1933/144953.

⁶³ BOA. YB.(21). 55/128., R.1321 (M.1905), Pirlepe'ye bağlı karyelerde bulunan Petre ve Tale'nin fitik-ı kebir illetine müptela oldukları ve her sene mükellef tutulduklarını ifade ederek hastalıklarına binaen muafiyet istemişlerdir. Fitik hastalığına tutulanların yol yapımında çalıştırılıp çalıştırılmayacağı sorulmuştur.

⁶⁴ BOA. DH.MKT. 1350/58.

⁶⁵ BOA. DH.MKT. 295/7., R.1310 (M.1894), Cenin Kaymakamı Abdülislam imzasıyla gönderilen telgrafta fitik-ı kebir olanların askere alınmaması yönünde karar olduğu ifade edilmiş olsa da yapılan incelemede böyle bir kayda rastlanmamıştır.

Osmanlı Devleti'nde fitik hastaları çeşitli maddi yükümlülükler⁶⁶ ve çeşitli vergilerden⁶⁷ de muaf tutulmuştur.⁶⁸ Bu noktada fitik hastalığına yakalanan kişinin, hastalığı nedeniyle iş gücü tutamadığını belirterek kendisine yardım edilmesi yönünde talepte bulunması halinde devlet, gerekli muayenenin yapılarak kişinin fitik illetine yakalanıp yakalanmadığı tespiti yoluna gitmiştir. Talepte bulunan kişinin fitik hastası olduğu anlaşılırsa kişinin çeşitli vergilerden muafiyeti sağlanmış ve vergi memurları tarafından rencide edilmesinin önü alınmıştır. Bu duruma Sivas Vilayeti'ne bağlı Şarkışla'da yaşayan Mustafa adlı kişinin talebini örnek olarak verebiliriz. 1909 senesinde Sivas Vilayeti'ne bağlı Şarkışla'da ziraat etmekle meşgul olan Mustafa adlı kişinin fitik illetine müptela olduğu ve gün be gün şiddetini arttırarak ziraat etmesine mâni olduğu ifade edilmiştir. Mustafa, ahaliden bulduğu 30 lirayla tedavi olmaya çalışmış olsa da hastalığına çare bulamamış ve İstanbul'a gelerek padişah validesinin şifa hanesine gönderilmiştir. Mustafa'nın muayenesi yapılarak fitik hastası olduğu rapor edilmiştir. Hastalığın rapor edilmesi üzerine Mustafa, fitik hastalığı yüzünden kendisinin bir süredir iş tutamadığını bu sebepten ailesinin ve kendisinin memlekette sefalet içinde kaldığını ve ayrıca arazisinin iki senelik vergisi olan 80 kuruşu ödeyememesinden dolayı vergi memurlarının elinden zorla eşyalarını alarak vergiyi tahsil etme yoluna gideceğini ifade ederek padişaktan yardım talebinde bulunmuştur.⁶⁹

Yukarıda da belirttiğimiz üzere sosyal devlet anlayışında devletin vatandaşlarını insan onuruna yakışır bir şekilde yaşatması gereklidir. Osmanlı Devleti zamanında devlete doğrudan hizmet etme şartına bakmaksızın ihtiyaç sahiplerine maddi destek sağlamıştır.⁷⁰ Maddi

⁶⁶ BOA. DH.MKT. 2433/46., R.1316 (M.1900), aşçı esnafından Ömer adlı kişi arzuhalinde fitik illetine müptela olduğunu belirterek esnaf tezkiresinden muaf tutulmak istemiştir. Ancak kişinin bu talebi fitik muayenesi yapıldıktan sonra kabul görmüştür.

⁶⁷ Sabahattin Aydın, "Modern Tıp Penceresinden Osmanlı Tıp Anlayışına Bakış", *Osmanlılar'da Sağlık*, (Ed. Coşkun Yılmaz-Necdet Yılmaz), Biofarma, İstanbul, 2006, s. 38

⁶⁸ BOA. AE.SABH.I., 79/5502., H.1193 (M.1779), Ahyolu Kazası'nda sakin olan ve fitik illetine müptela olan Dimo veledi Ustoyan adlı zimmi kendisinin cizye vergisinden muaf olmasını ve cizyedatlar tarafından rencide edilmemesini talep etmiştir.

⁶⁹ BOA. DH.MUİ. 134/81.

⁷⁰ BOA. DH.MKT. 2507/9., R.1317 (M.1901), Vulçitrın Kazâsına bağlı Orbinye? Karyesi'nde yaşayan Mihâl Ağa adlı kişinin Yunan Muharebesine gönüllü ihtiyat askeri olarak katılarak şecaat (yiğitlik) ettiği ancak fitik illetine müptela olarak malul olduğu

yardımları alan kişi sağlığında veya gençliğinde devlet görevlisi ise yapılan yardıma genel olarak kişinin tekaüde sevk edilmesi (emekli) denilmiştir.⁷¹ Şayet kişi devlete doğrudan hizmet etmemişse nadiren bu ifade kullanılarak maddi destek sağlanmıştır. Bu noktada Osmanlı Devleti'nde fitik hastalığına yakalanan kişilerin ileriki yaşantılarında iş güç tutamayacakları göz önünde tutularak genellikle kayd-ı hayat şartıyla maddi yardım sağlanmıştır.⁷²

Tekaüde sevk edilen gruplara baktığımızda karşımıza ilk olarak tımar sahipleri çıkmıştır. Bilindiği üzere tımar ve zeamet sahipleri kılıç hakkı denilen miktar çıkartıldıktan sonra mutasarrıfı oldukları toprakların gelirine göre cebelü ile sefere katılmışlardır. Seferin uzun ve yorucu olması sebebiyle yaşı belli bir seviyenin üstünde ve yaşlanmaya bağlı fitik hastalığına yakalanan kişiler sefere katılmamak istemişlerdir.⁷³ Normal şartlarda sefere geçerli bir neden olmadan katılmayan kişinin elinden tımar ve zeameti alınması gerektiğinden fitik illetinden dolayı sefere katılmayan kişiler eskiden seferlere iştirak ettiklerini⁷⁴ ancak

---

belirtilmiştir. Bu kişiye bir maaş bağlanarak sevindirilmesi yönündeki karar Kosova İdare Meclisi'nde alınmıştır.

⁷¹ BOA. C.SM. 73/3364. İstabl-ı Âmire-i Hâssa arabacılarından günlük 5 akçe ile hizmet gören Mustafa adlı kişide fitik zuhur ettiği, bu sebepten rükub ve nüzul edemeyip iş tutmaya kudretinin kalmadığından birkaç akçe ile cerağ (tekaüde) ayrılmak istemiştir. Bunun üzerine bu zümreden olanların 7 akçeden 10 akçeye kadar bir yevmiyeyle tekaüde sevk edildikleri belirtilip Mustafa adlı kişinin İstanbul Gümrük Mukataası malından verilme üzere yevmi 8 akçeyle tekaüde ayrılmasına karar verilmiştir.

⁷² BOA. A.MKT.MLV. 138/74., H.1278 (M.1861), Harem-i Nebevi'de taşçılık yapan Mısırlı İbrahim Hammad adlı kişinin beline iskeleden kazaen ağaç düşerek sakatlanmasına ve fitik olmasına neden olmuştur. Bu kişinin hiçbir işe el veremeyeceği belirtilip kişiye münasip bir miktarda maaş bağlanması istenmiştir. Yapının inşasında çalışırken yaralanan kişilere inşaat bitene kadar Ebniye-i Senniye'den inşaat tamamlanınca da Hazine-i Nebeviye'den 90 kuruştan 180 kuruşa kadar maaş verildiği belirtilip bu kişiye bir daha iş tutamayacağından kayd-ı hayat 150 kuruş maaş bağlanması uygun görülmüştür.

⁷³ BOA. C.TZ. 74/3689., H.1244 (M.1828), Asakir-i Mansure süvarilerinden olup timara mutasarrıf olan Muhsin adlı kişi ihtiyarlığını ve fitik illetine müptela olduğunu ifade ederek tekaüde ayrılmasını istemiştir. Yapılan muayene neticesinde kişinin yaşlı ve sol tarafında fitik olduğu rükub ve nüzul edemeyeceği belirtilmiştir. Bunun üzerine hasılâtın mirisiyle tekaüde ayrılmıştır.

⁷⁴ BOA. AE.SSLM.III. 116/7036., H.1206 (M.1792), Amid Sancağı'na bağlı Şarki Amid Nahiyesi'nde 25.275 akçelik zeamete mutasarrıf olan el-hac Ahmed'in önceleri seferlere iştirak ettiği ancak ihtiyarlığı ve yakalandığı fitik hastalığından dolayı rükub ve nüzul

fıtık illeti yüzünden binme ve inmeye (rükub ve nüzula) kudretleri olmadığından sefere katılamadıklarını ifade ederek tımar ve zeametleri kendilerinde kalmak üzere sefere gitme görevinden muaf tutularak tekaüde sevk edilmeleri yönünde talepleri olmuştur. Devlet bu noktada kişilerin doğruyu söyleyip söylemediğini anlamak için kişilerin muayene edilmesini istemiştir. Muayene sonucunda tımar ve zeamet sahibinin belirttiği gibi ihtiyar, alil ve fıtık illetine müptela olduğu anlaşılırsa kişilerin seferden muafiyetleri ve tekaüde ayrılmaları kabul edilmiştir.⁷⁵ Tekaüde sevk edilen tımar ve zeamet sahibinin kaç akçelik tımar ve zeamete mutasarrıf olduğu, kanun gereği sefere kaç cebelü göndereceği tespit edilerek sefere gönderemediği cebelü bedelini ödemesi⁷⁶ veya hasılatın belirli bir miktarını hazineye göndermesi istenmiş ve bu şartla tekaüde ayrılması kabul edilmiştir.⁷⁷ Ancak bazı durumlarda tekaüde ayrılan tımar ve zeamet sahibinden cebelü bedeli veya hasılatın belirli bir oranının talep edilmediği de olmuştur.⁷⁸ Bu şekilde tekaüde ayrılan

---

(binip ve inme) edemediğinden kaydına şerh konularak tekaüde ayrılması yönünde talebi olmuştur. Bunun üzerine cebelü bedeliyesini vermesi şartıyla kişi tekaüde ayrılmıştır.

⁷⁵ BOA. C.AS. 710/29772., H.1248 (M.1832) Paşa Sancağı Manastır Nahiyesi köylerinden 6.000 akçe senevi ve 1.000 kuruş hasılatı olan tımara mutasarrıf olan Lağımçı 1'inci alay 1'inci tabur 1'inci bölükte görevli lağımçı Hasan veledi Ali adlı kişinin fıtık illetine müptela olduğu bu sebepten rükub ve nüzul edemediğinden tekaüde sevk edilmesi istenmiştir. Ser Etıbba tarafından yapılan muayene neticesinde kişinin fıtık illetine yakalandığı anlaşılmış ve nizam gereği (nizâm-ı müstahsene) hasılatın nisfı (yarısı) cebelü bedeliyle kayd-ı hayat şartıyla tekaüde sevk edilmesine karar verilmiştir.

⁷⁶ BOA. C.TZ. 121/6027. Hızırbeyleli Nahiyesinde 3601 akçelik tımara mutasarrıf olan Mehmed adlı kişinin fıtık illetine müptela olduğu rükub ve nüzul edemediğinden tekaüde sevk edilmek istemiştir. Kanun üzere her sene göndermek zorunda olduğu bir cebelü bedelinin Hazine-i Âmire'ye ödemesi şartıyla kişi tekaüde sevk edilmiştir.

⁷⁷ BOA. AE.SSLM.III. 356/20418., H.1217 (M.1802), Kastamonu Sancağı'na bağlı Sinop Nahiyesi'nde 5.000 akçelik tımara mutasarrıf Salih veledi İbrahim adlı kişinin fıtık illetine müptela olduğu bu sebepten rükub ve nüzul edecek kuvveti bulamadığından nisf (yarı) cebelü bedeliyleesiyle yerinde bırakılıp (ibka) tekaüde ayrılması konusundaki talebi olumlu karşılanmıştır.

⁷⁸ BOA. C.TZ. 32/1561., H.1205 (M.1791), Kocaeli Sancağı'na bağlı İznikmid Nahiyesinde 5.892 akçe tımara mutasarrıf olan İbrahim adlı kişinin daha öncesinden Tersâne-i Âmire'de görev aldığı ancak yaşlılığa bağlı fıtık illetine müptela olduğunu bu sebepten tımar kaydına şerh konulmasını istemiştir. Seretıbba-ı Hâssa tarafından yapılan muayenede kişinin ihtiyar ve sol tarafında fıtık olduğu iş tutmaya kudretinin olmadığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine tımar beratına şerh koyularak cebelü bedeliyesi İbrahim adlı kişiye bırakılmıştır.

tımar ve zeamet sahiplerinin kayıtlarına şerh düşülmüş⁷⁹ ve kendilerine durumu kanıtlayan berat verilmiştir. Şayet kişi elindeki beratı kaybederse tekrardan berat almak için fitik hastası olduğunu yeniden ispat etmesi gerekmiş ve muayene edilmesi istenmiştir.⁸⁰

Tımar sahipleri gibi orduya mensup askerler arasında gerek görev sırasındaki yaralanmalardan gerekse yaşlılığa bağlı nedenlerden dolayı sıkça fitik hastalığına rastlanmıştır.⁸¹ Fitik hastası olduğunu iddia eden askerin tekaüde sevk edilmesi için doktor muayenesinden geçmesi istenmiştir. Doktor muayenesi neticesinde kişinin hangi bölgesinde fitiğin ortaya çıktığı detaylı bir şekilde rapor edilmiştir. Şayet kişinin tedavi edilerek sağlığına kavuşma ihtimali yoksa⁸² tekaüde sevkine karar verilmiştir. Askerlerin tekaüd maaşlarının ödenmesi noktasında tek bir kaynak olmayıp askerin bağlı olduğu sınıfa göre tekaüd maaşının ödeneceği kaynak tespit edilmiştir.⁸³ Tekaüde sevk edilen askere verilecek maaş miktarı konusunda belirleyici unsur kişinin aktif görevdeyken aldığı maaş miktarı olmuştur. Özellikle görev sırasında malul olan ve fitik hastalığı ortaya çıkan askerlerin tekaüde ayrılması sırasında askerin aldığı yara üzerinden derecelendirilmeye gidilmiş ve maaş dereceye göre belirlenmiştir. 1869 tarihli bir örnekte birinci dereceden tekaüde sevk edilmesi düşünülen kişilerin iki el veya ayağının

⁷⁹ BOA. C.TZ. 2/82., H.1205 (M.1791), Paşa ve Köstendil Sancakları'nda ve Sofya taraflarında 25.192 akçe zeamete tasarruf eden kişi yaşlılığına bağlı fitik ve basur müptelası olduğundan cebelü bedeliyesi kendisinde kalmak şartıyla tekaüde ayrılmak istemiştir. Bunun üzerine kişinin yapılan muayenesinde iki taraflı fitik ve basura müptela olduğu bu sebepten rükub ve nüzul edemediği anlaşılmış ve berata şerh düşülmüştür.

⁸⁰ BOA. HAT. 207/10976., H.1205 (M.1801), Divriği Sancağı'nda tımara mutasarrif olan Mehmed veled-i Veli adlı kişi arzuhalinde alil (hasta) ve ihtiyar olduğunu, bundan önce tekaüde ayrılması için başvurduğunu ve bunun hekimbaşı tarafından da onaylandığını belirtmiştir. Ancak elindeki belgenin zayı olmasından dolayı kişi tekrar hekimbaşı tarafından muayene edilmiş ve sağ tarafında fitik olduğu tespit edilmiştir.

⁸¹ BOA. C.BH. 17/807.

⁸² BOA. TFR.I.KV. 137/13646., R.1322 (M.1906), Senice Jandarma Taburu 1. Bölük piyade efradından Mehmed bin Ahmed'in fitik illetiyle malul olduğu ve bu şekilde vazife ifa edemeyeceği Mitroviçe heyet-i sıhhiye raporuyla anlaşılmıştır.

⁸³ BOA. AE.SMHD.II., 32/1981., H.1253 (M.1837), üç ambarlı Mahmudiye Kalyonu'nda görevli bahriye askerlerinden Filyoslu Mustafa veledi Ahmed adlı neferin iki kasığında fitik illetinin ortaya çıktığı ve bu hastalıktan dolayı kişinin hizmet yapmadığı belirtilerek tekaüde (emekli) ayrılması istenmiştir. Bahsi geçen kişi Tersâne-i Âmire Hazinesi'nden aylık 40 kuruş maaş ile tekaüde ayrılmıştır.

kesilmesi ya da vücut bütünlüğünün bozulması gerektiği belirtilmiştir. İkinci dereceden tekaüde sevk edilecek olanların ise bir el veya bir ayak kesilmiş olması gerektiği veya hizmet sırasında fitik illetine yakalanıp mecruh olup daima koltuk değnekleri ile hayatını devam ettirecek olması gerektiği ifade edilmiştir. Son olarak fitik hastası olup gündelik hayatında pek zorluk çekmeyen ancak zabtiyelik yapamayacak olanların üçüncü dereceden tekaüde sevk edileceği belirtilmiştir. Bu şekilde mecruh olup birinci dereceden tekaüde sevk edilenlerin maaşlarının nisfı (yarısı), ikinci dereceden sevk edilenlerin bir sülüs (üçte bir) üçüncü dereceden sevk edilenleri bir rubu (çeyrek) maaşla tekaüde sevk edilmesi Zabtiye Tekaüd Nizamnâmesi'nin 16 ve 19'uncu maddelerinde belirtildiği ifade edilmiştir.⁸⁴ Kimi zaman tekaüde ayrılan askerin maaşının yetmediği yönünde talebi olmuştur. Bu türden gelen talep sonrası gerekli inceleme yapılarak tekaüd maaşında iyileştirme yapılmıştır.⁸⁵ Tekaüd maaşı alan askerin vefatında ise verilen tekaüd maaşı aldığı belirtilen berata el konulması ve kaydın silinmesi ilgililerden istenmiştir.⁸⁶

Fitik sebebiyle tekaüde sevk edilen bir grupta polislerdir. Bilindiği üzere polislik bedenen dayanıklılık isteyen bir meslektir. Fitik illetine yakalanan kişi hareket kabiliyetini kaybedeceğinden polislik mesleğini yerine getiremeyecektir. Bu sebepten fitik illetine yakalanan polis memuru görevden affını ve tekaüdünü istemiştir.⁸⁷ Genel prensip olarak

⁸⁴ BOA. ZB. 2/91., H.1286 (M.1869) senesinde, Bosna Vilayeti'nde Saray Kazâsı'nda eşkiyanın ele geçirilmesi sırasında çatıdan atlayarak fitik illetine müptela olan Binbaşı Süleyman 333 kuruş maaş ile ikinci dereceden tekaüde sevk edilmiştir.

⁸⁵ BOA. C.AS. 500/20869., H.1254 (M.1838), Asâkir-i Hassa 1'inci alay 3'üncü tabur 8'inci bölük üçüncü çavuşu Hasan Çavuş adlı kişinin fitik illetine müptela olmasından dolayı aylık 15 kuruş maaşla tekaüde ayrılmıştır. Ancak bu maaşla zorluk çektiğini bu sebepten maaşının nisfindan tamamına kadar zam yapılabileceğini bu sebepten 15 kuruş olan tekaüd maaşının aylık 30 kuruşa çıkartılmasını talep etmiş ve bu talep olumlu karşılanmıştır.

⁸⁶ BOA. C.ML. 656/26857., H.1246 (M.1831), Asakir-i Mansure kolağalarından Astaneli Eyüb Ağâ'nın fitik illetine müptela olmasından dolayı 80 kuruş ile tekaüde ayrılmıştır. Eyüb Ağâ'nın vefatı üzerine verilen berata el konularak terkin (kayıt silme) edilmiştir.

⁸⁷ BOA. ZB. 77/17., R.1302 (M.1886), Zabtiye Nezâreti'ne gönderilen yazıda Üsküdar polis efradından Tevfik Efendi'nin maluliyeti nedeniyle meslekten ayrılmak istediği ifade edilerek yapılan muayene neticesinde hazırlanan raporda Tevfik Efendi'nin fitik illetine müptela olduğunun anlaşıldığı ve polislik mesleğini yapmaya uygun olmadığı belirtilmiştir. Bu sebepten Tevfik Efendi'nin kaydının silinmesi istenmiştir.

devlet fitik illetine müptela olduğunu belirtilen polisin muayenesinin yapılmasını istemiştir.⁸⁸ Mekteb-i Tıbbiye'de yapılan muayene⁸⁹ veya ameliyat neticesinde polis memurunun eski sağlığına kavuşacağı düşünülüyorsa bir müddet istirahatine izin verilmiştir.⁹⁰ Ancak kişinin tedavi ve ameliyat sonrası eski sağlığına kavuşamayacağı tespit edilmişse⁹¹ kişinin polislik mesleğine uygun olmadığı belirtilerek kişinin görevden affı veya tekaüde sevk edilmesi kabul edilmiştir.⁹²

Güvenlik güçlerine göre nispeten daha rahat şartlarda çalışan devlet görevlilerinde de fitik hastalığına rastlanılmıştır.⁹³ Fitik hastalığına yakalanan kişinin hastalığı doktor raporuyla tespit edildikten sonra kişinin tekaüde sevk işlemi bağlı olduğu kurum ile Maliye Nezâreti arasında yapılan yazışmalara göre neticelendirilmiştir.⁹⁴ Şayet kişinin

⁸⁸ BOA. ZB. 70/59., R.1313 (M.1897), Beyoğlu polis efradından Ali Tosun Efendi'nin fitik illetine yakalandığı ve yapılacak muayene neticesine göre durumuna karar verilmesi istenmiştir. Yapılan muayene neticesinde Tosun Efendi'nin fitik illetine müptela olduğu ve polisliğe uygun olmadığı belirtilmiştir.

⁸⁹ BOA. ZB. 347/39.

⁹⁰ BOA. ZB. 460/58., R.1323 (M.1907) Trabzon polis efradından üçüncü komiser İlyas Efendi'nin fitik illetine müptela olduğu ve tedavi için izinli olarak bir ay evvel İstanbul'a geldiği belirtilmiştir. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de yapılan ameliyat sonrası İlyas Efendi'nin tam anlamıyla sağlığına kavuşması için üç ay boyunca memleketinde tebdil-i hava ve istirahat etmesi gerektiği Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den verilen raporda belirtilmiştir.

⁹¹ BOA. ZB. 349/88., R.1325 (1909), Beşiktaş Merkez Serkomiseri Mehmed Ali Efendi'nin fitik illetine müptela olduğu ve bunun bir operatör tarafından muayene ve icra edilecek ameliyatla tedavi edileceği, şayet tedavi olmazsa malul olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca kişinin gözleri ve kulaklarından da rahatsız olduğunu ifade etmesi üzerine Mekteb-i Tıbbiye tarafından muayenesi gerçekleştirilmesi ve neticenin bildirilmesi istenmiştir.

⁹² BOA. ZB. 349/95., R.1325 (1909), Beşiktaş yirmi üçüncü bölümü polis memurlarından Halim Efendi ile Beyoğlu yirmi beşinci bölümü polis memurlarından Emin Efendi'nin fitik illetine müptela oldukları ve bunların icra edilecek ameliyat ile iyileşip iyileşmeyecekleri noktasında Mekteb-i Tıbbiye'de yapılacak muayenenin belirleyici olacağı ve buna göre bu iki polis memurunun tekaüde sevk edilip edilmeyeceklerine karar verilecektir.

⁹³ BOA. MF.İBT. 1/93., R.1288 (M.1872), Ezine Mekteb-i Rüşdiyye mualliminden Salim Efendi'nin fitik illetine yakalanması nedeniyle aylık 100 kuruş maaşla tekaüde ayrılmıştır.

⁹⁴ BOA. ŞD. 205/46., R.1288 (M.1872), Ezine Mekteb-i Rüşdiyye sabık mualliminden Salim Efendi'nin fitik illetine müptela olmasından dolayı münasip bir miktar maaşla tekaüde sevk edilmesine dair Cezire-i Bahri Sefid Vilayeti'nden gelen yazı üzerine Maârif ve Maliye Nezâretleri arasında maaşın nasıl ve hangi kaynaktan verileceğine dair yazışma gerçekleşmiş ve bunun neticesinde Salim Efendi aylık 100 kuruş maaşla tekaüde ayrılmıştır.

bağlı olduğu kurum kaldırılır veya başka bir birime bağlanırsa kişi tekaüde sevk talebini yeni kurumu üzerinden işleme koymuştur.⁹⁵ Kimi zaman fitik illetine yakalandığını iddia eden kişinin ifadesiyle doktor raporu arasında uyumsuzluk olmuş ve kişinin tekaüde sevk edilmesi uygun görülmemiştir. Ancak hasta olduğunu iddia eden kişinin görevine dönmemesi beraberinde işin aksamasına ve yerine yeni bir görevlinin tayin edilmesine engel olmuştur. Bu duruma örnek olarak Bartın orman süvari memurlarından Yusuf Ziya Efendi'nin talebini ve akabinde yaşananları verebiliriz. 1896 senesinde Yusuf Ziya Efendi'nin fitik illetine müptela olduğu ve tedavi için bir aydan beri İstanbul'da olduğu ancak tedavinin iki ay daha sürmesine rağmen Yusuf Ziya Efendi'nin tam olarak iyileşemediği ve görevine dönemediği belirtilmiştir. Uzun müddet göreve başkasının vekalet etmesinin uygun olmamasından kişinin mülkiye tekaüd sandığından tekaüde sevk edilmesi ve yerine başka birinin tayin edilmesi istenmiştir. Kişinin yapılan muayenesinde hasta olduğu ancak yapılacak tedaviyle iade-i afiyete kavuşacağı bildirilerek maluliyeti tıbbiye nezaretinden tasdik edilmemiştir. Bunun üzerine maluliyeti kabul edilmeyenler hakkında nasıl bir uygulama yapılacağı konusu gündeme gelmiştir. Daha sonraki yazışmalarda kişinin tedavi süresi ve durumu göz önünde tutularak kabul maluliyeti kabul görmemiştir.⁹⁶

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde fitik hastalığı oldukça yaygın olup birçok kişide bu hastalık görülmüştür. Genellikle yaşlılık ve iş kazası gibi nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan fitik hastalığının tedavisinde ilk olarak hastaların ağır kaldırmamasına, ani harekette bulunmamasına ve bir yerlerden atlamamasına dikkat edilmiş olsa da bu gibi tedbirler fitik hastalarını rahatlatmamıştır. Bu sebepten hastalar sağlıklarına kavuşmak için cerrahi ve alternatif tedavi yöntemlerini denemişlerdir. Cerrahi operasyonlar dönemin şartlarında oldukça riskli ve acı verici

⁹⁵ BOA. DH.MKT. 2791/7., R.1325 (M.1909), Çorlu Emlak-ı Hümâyün memurlarından Hüseyin Efendi'nin fitik illetine müptela olduğu belirtilerek emekliye sevk edilmesi istenmiştir. Kişinin Hazine-i Hassa Nezâreti'ne mensup olduğunu ancak Hazine Hâssa Şahane'ye bağlı bazı emlakın ahiren Hazine-i Celile-i Maliyeye bırakılmasından dolayı arzuhali Maliye Nezâreti'ne gönderilmiştir.

⁹⁶ BOA. ŞD. 521/46.

olmasından ötürü en son başvurulacak çare olsa da hastalığa yakalanan kişiler acıya dayanamadıklarından dönem için yüksek sayılabilecek meblağları ödeyerek, ölümü ve sakat kalmayı göze alarak ameliyat olmuşlardır. Riskin bu denli yüksek olduğu ameliyatlarda cerrahlar ameliyattan önce hastanın kendi rızasıyla ameliyat olduğunu, ameliyat sırasında ve sonrasında yaşanabilecek olumsuzluklardan dolayı cerrahın sorumlu tutulamayacağı yönünde günümüzdeki uygulamaya benzer şekilde hastadan rıza senedi almıştır. Çalışma dönemimiz içerisinde nispeten tıp biliminin ilerlemesinden ötürü başta ülkenin büyük şehirleri olmak üzere ülkede başarılı ameliyatlara Müslüman cerrahlar tarafından icra edilmiş ve hastalar sağlıklarına kavuşmuştur.

Alternatif tıp yöntemlerinde ise günümüzde de yaygın olarak uygulana gelen bel çekmesi, bitkisel ilaç ve yakılar kullanılmıştır. Cerrahi operasyonlara oranla daha az tehlike arz etmiş olsa da özellikle bel çektirme veya fitiğin olduğu bölgenin dağlanması ve yakı kullanılmasında hastanın sinirlerine zarar verilmesi nedeniyle hastaların sakat kaldığı durumlar olmuştur. Bel çekme sırasında olumsuzlukların yaşanmaması sadece mahareti olan kişilerin fitikçilik yapmasına izin verilmiş ve şehrin muhtelif yerlerinde fitikçi karhanesi açmalarına izin verilmiştir. Ayrıca bitkisel yöntemlerle hastaları tedavi ettiğini iddia eden kişilerin tedavide kullandıkları bitkiler incelenmiştir. Şayet kullanılan tedavi yöntemi olumsuz ve mesnetsizse insanların sağlığının tehlikeye düşmemesi için bu türden tedavi yöntemlerine izin verilmeyerek bu türden zararlı tedavi yöntemlerini uygulayanlar hakkında gerekli tahkikat yapılmıştır.

Osmanlı Devleti, fitik tedavisinin öncesinde ve sonrasında günümüzdeki anlamıyla olmasa da sosyal devlet görüntüsü vermiştir. Devlet görevlisi olsun olmasın hastalığın tedavisinin başlangıcından sonuna kadar devlet gücü nispetinde vatandaşlarına maddi yardımda bulunmuş ve tedavinin yapılacağı hastaneler vatandaşların hizmetine sunulmuş ve tedavi talep eden herkese imkân dahilinde cevap vermeye çalışılmıştır. Uygulanan bütün tedavi yöntemlerine olumlu cevap vermeyen hastalar gerekli muayeneler yapıldıktan sonra malul olarak kabul edilmiş ve devletin sosyal güvenlik şemsiyesi altına alınmıştır. Sağlığında devlet görevlisi olan kişiler belirlenen maluliyet derecesine göre tekaüde sevk edilmiş olup sivillere ise hayatlarının

sonuna kadar kendilerini idame edecek miktarda maaş bağlanmış ve üzerlerindeki vergi ve askerlik gibi yükümlülükler kaldırılarak kimseye muhtaç olmadan yaşamaları sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)

Ali Emiri

Sultan I. Abdülhamid (AE.SABH.I): 79/5502.

Sultan II. Mahmud (AE.SMHD.II): 32/1981.

Sultan III. Mustafa (AE.SMST.III): 139/10959.

Sultan III. Selim (AE.SSLM.III): 116/7036, 356/20418, 419/24009.

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.): 93/6957, 840/62955, 1922/144145, 1933/144953.

Cevdet

Askeriye (C.AS): 500/20869, 710/29772, 797/33772, 805/34159.

Bahriye (C.BH): 17/807.

Maliye (C.ML): 656/26857.

Sıhhiye (C.SH): 15/724.

Saray (C.SM): 51/2563, 73/3364, 142/7136.

Tımar (C.TZ): 2/82, 25/1202, 32/1561, 74/3689, 121/6027.

Dahiliye

Beşinci Şube (DH.EUM.5.Şb): 57/41.

Mektubi Kalemî (DH.MKT): 295/7, 518/64, 548/29, 1350/58, 1867/26, 2433/46, 2507/9, 2791/7.

Muhaberatı Umumiye İdaresi (DH.MUI): 134/81.

Şifre Kalemî (DH.ŞFR): 206/96.

Hatt-ı Hümayun (HAT.): 15/639, 207/10976.

Maarif Nezareti

Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemî (MF.İBT): 1/93, 395/44.

Meclis-i Vala (MVL): 328/3.

Sadaret

Meclis-i Vala Evrakı (A.MKT.MVL): 43/12, 138/74.

Şura-yı Devlet (ŞD): 205/46, 521/46.

Teşrifat-ı Rumeli Evrakı

Kosova Evrakı (TFR.I.KV): 137/13646.

Yabancı Arşivler

Gürcistan Arşivi (YB.21): 55/128.

Yıldız

Mütenevvi Maruzat (MTV): 198/84.

Başkıtabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK): 80/81.

Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği (Y.PRK.TKM): 48/60.

Zabtiye (ZB): 2/91, 70/59, 77/17, 347/39, 349/88, 349/95, 460/58.

Kitap ve Makaleler

Akgündüz, Ahmet, *İslâm ve Osmanlı Hukûku Külliyyâtı Kamu Hukuku*, C.1, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2011.

Altıntaş, Ayten, "Osmanlı Tıbbında Gül", *Osmanlılar'da Sağlık*, (Ed. Coşkun Yılmaz/Necdet Yılmaz), Biofarma, İstanbul 2006.

Aydın, Sabahattin, "Modern Tıp Penceresinden Osmanlı Tıp Anlayışına Bakış", *Osmanlılar'da Sağlık*, (Ed. Coşkun Yılmaz-Necdet Yılmaz), Biofarma, İstanbul 2006.

Bilgin, Arif, "Osmanlı Döneminde İlâç Yapımında Kullanılan Tıbbî Bitkiler", *Osmanlılar'da Sağlık*, (Ed. Coşkun Yılmaz-Necdet Yılmaz), Biofarma, İstanbul 2006.

Cerrâh-Nâme, (Yay. Haz. Serdar Yavuz), Kesit Yayınları, İstanbul 2013.

Güvercin, Cemal Hüseyin, "Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye'de Sosyal Güvenliğin Tarihi", *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 57/2, (2004), s. 89-95.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Suriye'de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastaneler ve Şam Tıp Fakültesi*, T.T.K., Ankara 1999.

Kahya, Esin, *Şemseddîn-i İtâkî'nin Resimli Anatomi Kitabı*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1996.

Karal, Enver Ziya, *Selim III'ün Hat-ı Hümayunları Nizam-ı Cedit 1789-1807*, T.T.K., Ankara 1988.

Kazıcı, Ziya, *Uçbeyliği'nden Devlet-i Aliyye'ye Osmanlı*, Kayıhan, İstanbul 2010.

Kurt, Namık Kemal, "Şanîzâde Mehmed Ataullah Efendi'nin Kânûn'ı-Cerrâhîn Adlı Kitabının İncelenmesi", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, 6, (2000), s. 237-337.

Mansur b. Muhammed b. Ahmed, *Kitab-ı Teşrihü'l-Ebdan Min e't-Tıbb*, (Yay. Haz. Esin Kahya-Betül Bilgen), Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 2008.

Mossensohn, Miri Shefer, *Osmanlı Tıbbî Tedabî ve Tıbbî Kurumlar 1500-1700*, (Çev. Bülent Üçpunar), Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

Ortaylı, İlber, *İstanbul'dan Sayfalar*, Alkım, İstanbul 2007.

Çetin, Osman, Mefail Hızlı-Asım Yediyıldız, "Osmanlı Kadı Sicillerinin Tıp Tarihi Araştırmalarındaki Önemi", *Osmanlılar'da Sağlık*, (Ed. Coşkun Yılmaz-Necdet Yılmaz), Biofarma, İstanbul 2006.

Sahillioğlu, Halil, "Üsküdar'ın Mamure (Cedide) Mahallesi Fitik Cerrahları", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, 4 (1998), s.59-66.

Tabîb İbn-i Şerif, *Yâdigâr*, (Yay. Haz. Orhan Sakin-vd.) Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul 2017.

Jean Thevenot, *Thevenot Seyahatnamesi*, (Çev. Ali Berktaş), Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

Uludağ, Osman Şevki, *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*, T.T.K., Ankara 2010.

Yıldırım, Nuran, *14.Yüzyıldan Cumhuriyet'e Hastalıklar Hastaneler Kurumlar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.

Yıldızhan, Ahmet, *Bel Fitiği ve Korunma Yolları*, Fatih Yayıncılık, İstanbul 2001.

Yılmaz, Yasin, "Süleymaniye Dârüşşifâsı ve Tıp Medresesi", *Osmanlılar'da Sağlık*, (Ed. Coşkun Yılmaz-Necdet Yılmaz), Biofarma, İstanbul 2006.

Ek-2. H.1237 (M.1822), yangınlara müdahale sırasında yaralanıp fitik illetine müptela olan Bostâniyân-ı Hâssa Ocağı tulumbacı neferlerinin İstanbul Gümrük malından yevmi 18 sağ akçe nan (ekmek) verilerek tekaüde ayrılmasına dair. (BOA. C.AS. 805-34159)